

İŞ CİNAYETLERİNİ ÖNLEMELİK İÇİN MADENLERİMİZ DEVLETLEŞTİRİLMELİ

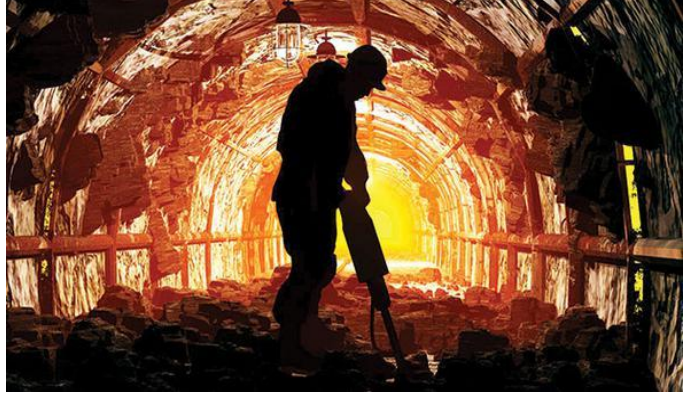
17 Mayıs 2021

Yıldırım Koç

Soma maden cinayetinin 7. yıldönümünde Türkiye’de madenlerde önlenebilir iş kazaları nedeniyle hayatını kaybeden binlerce işçi anıldı. Çözüm açıldı. Madencilik, özel sektöre bırakılmayacak kadar önemli bir alandır. Hem milli çıkarlar, hem de işçilerin can güvenliği açısından. Çözüm, madenlerin devlet eliyle işletilmesidir.

Bu konuda önce 1946 yılına kadarki uygulamalara bakmakta, ardından 1978 yılında yapılan maden devletleştirmelerini hatırlamakta yarar var.

Türkiye Cumhuriyeti’nin devraldığı ekonomik yapı bir çöküntüydü. Ekonominin hemen hemen her alanında olduğu gibi, madenlerimizin işletilmesinde de yabancı şirketler hakimdi. Cumhuriyet yönetimi, madencilikte hızlı bir devletçilik politikası uyguladı. Etibank’ın kurulması bu çalışmalarını daha da güçlendirdi.

1946 ÖNCESİNDE MADENCİLİKTE DEVLETÇİLİK

Cumhuriyet Hükümeti, Fransızlara ait Ereğli Şirketi ile 28 Kasım 1936 günü bir devir sözleşmesi (millileştirme ve devletleştirme) imzaladı. Bu Sözleşme 31.3.1937 gün ve 3146 sayılı Yasa ile onaylandı. Bu Yasayla Zonguldak limanı, demiryolu ve madenlerle, Kozlu ve Kilimli demiryollarının işletilmesi Ereğli Şirketi’nden devralındı ve havzadaki deniz işleri tekel altına alındı. 30.5.1940 gün ve 3867 sayılı Yasayla Ereğli Kömür Havzası’ndaki ocakların Devlet tarafından işletilmesi kararlaştırıldı. 11.6.1937 gün ve 3241 sayılı Yasayla da Ereğli Kömürleri İşletmesi kuruldu.

Diğer yabancı sermayeli şirketlerle yerli madenciler ve bankaların elindeki ocaklar da 30.5.1940 gün ve 3867 sayılı Yasa (“Füzyon Kanunu”) uyarınca ve İcra Vekilleri Heyetinin 15.10.1940 gün ve 2/14547 sayılı kararnamesine göre, 1940 yılı Aralık ayı başından itibaren devlet tarafından satın alındı.

Ereğli Üzülmaz Bölgesinde 1935 yılında T.İş Bankası tarafından kurulan Maden Kömürü İşleri A.Ş. tarafından yaptırılan Sömikok ve Briket Fabrikası da 1940 yılında devletleştirildi.

1.7.1938 gün ve 3437 sayılı Mahrukat Kanunu ülkenin kömür ihtiyacının karşılanmasını Etibank’a bir görev olarak verdi.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde işletilen linyit ocakları 1918 yılında kapanmıştı. Cumhuriyet dönemine geçişle birlikte önce Soma’da linyit üretimi başladı. 1927 yılında Çeltek’te bir işletme üretime geçti. Ardından Tavşanlı, Değirmisaz, Yerköy ve Gerenez ocakları özel sektör tarafından çalıştırılmaya başlandı. 1938 yılında bu konuda yeni bir devlet politikası uygulanmaya başlandı; bu işletmeler devletleştirildi ve Etibank Garp Linyitleri Müessesesi oluştu.

Ergani Bakır Madeni’nin işletme imtiyazı Birinci Dünya Savaşı öncesinde bir Alman şirketine verilmişti. Almanlar imtiyaz sözleşmesinin gereklerini yerine getirmeyince, 1925 yılında işletme hissesinin yüzde 50’si Almanlardan satın alındı ve Ergani Bakır İşletmesi Türk Anonim Şirketi kuruldu. Bu şirketin Türk grubu hissesi 1,5 milyon lira, Alman hissesi de 1,5 milyon liraydı. Almanların bu hissesi de 11 Haziran 1936 tarihinde millileştirildi ve devletleştirildi. İlk aşamada İş Bankası’nın da 500 bin liralık hissesi vardı. Bu hisse 14 Kasım 1944 tarihinde Etibank’a devredildi. Şirket böylece tümüyle devletleştirilmiş oldu.

Murgul’da bakır madenini işletmek için 1900 yılında Kafkas Bakırları Ltd.Şti. kurulmuş ve 1907 yılında üretime başlamıştı. Birinci Dünya Savaşı nedeniyle çalışmalar durdu. Şirket 1927 yılında tasfiye

edildi. Daha sonra MTA'nın yaptığı araştırmalar sonucunda yeni rezervler belirlendi ve Murgul Bakır Madeni 1937 yılında Etibank'a devredilerek çalışmaya başladı. Üretime ancak 1951 yılında geçilebildi.

Elazığ'ın Maden İlçesi Guleman Köyünde krom bulunması sonrasında kurulan Şark Kromları T.A.Ş. 15 Ekim 1936 tarihinde çalışmalarına başladı. İşletme 1939 yılında Etibank Şark Kromları İşletmesi Müessesesi'ne dönüştürüldü.

Etibank Divriği Demir Madenleri İşletmesi 1939 yılında kuruldu.

Keçiborlu'daki kükürt madeni 1900 yılında belirlendi. İstiklal Savaşı'ndan sonra Fransız-İtalyan sermayeli bir şirket madenin işletme imtiyazını aldı. Ancak üretim yapmak yerine İtalyan kükürtlerini pazarlamaya çalışınca, imtiyazı 1933 yılında feshedildi. 1934 yılında Sümerbank ile İş Bankası tarafından kurulan bir anonim şirket kükürt üretimine başladı. Sümerbank'ın hissesi 1936 yılında, diğer ortakların hisseleri de 1943 yılında Etibank'a devredilerek, işletme devletleştirildi ve Keçiborlu Kükürtleri İşletmesi Müessesesi kuruldu.

Siemens'in iltizamla işlettiği Kuvarshan Bakır Madeni İşletmesi 1939 yılında vergi borcu nedeniyle Hazineye geçti; Etibank Kuvarshan Bakır Madeni İşletmesi haline dönüştü.

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) 22 Haziran 1935 tarihinde yürürlüğe giren 2804 sayılı Yasayla kuruldu.

MTA 1940 yılında Raman'da petrol buldu. Bunun üzerine Türkiye Neft Sanayii A.Ş.'nin İstanbul'daki Boğaz İçi Rafinerisi'nin teçhizatı satın alındı ve 1942 yılında Raman Sahası yakınındaki Maymune Boğazında (Siirt) yeniden kuruldu. Bu çalışmalar sonucunda Türkiye'ye Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TÜPRAŞ), Petkim, İGSAŞ gibi kuruluşlar kazandırıldı.

1978 YILINDAKİ DEVLETLEŞTİRME

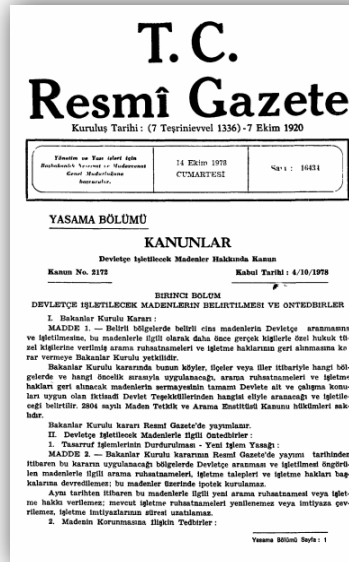
1978 yılında gerçekleştirilen devletleştirmeyi anımsamak ve dönemin başbakanı Sayın Bülent Ecevit ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sayın Deniz Baykal'ı saygıyla anmak gerekli.

CHP'nin girişimi sonucunda, 4 Ekim 1978 günü 2172 sayılı Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun kabul edildi (R.G. 14.10.1978).

Kanunun 1. maddesi şöyleydi: "Belirli bölgelerde belirli cins madenlerin Devletçe aranmasına ve işletilmesine, bu madenlerle ilgili olarak daha önce gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişilerine verilmiş arama ruhsatnameleri ve işletme haklarının geri alınmasına karar vermeye Bakanlar Kurulu yetkilidir.

"Bakanlar Kurulu kararında bunun köyler, ilçeler veya iller itibarıyla hangi bölgelerde ve hangi öncelik sırasıyla uygulanacağı, arama ruhsatnameleri ve işletme hakları geri alınacak madenlerin sermayesinin tamamı Devlete ait ve çalışma konuları uygun olan İktisadi Devlet Teşekküllerinden hangisi eliyle aranacağı ve işletileceği belirtilir."

Bakanlar Kurulu, bu kanun uyarınca, 7/16681 sayılı kararıyla bor tuzlarını devlet denetimine aldı ve bu konuda Etibank'ı görevlendirdi. 7/16682 sayılı kararıyla da maden kömürü ve asfaltitler devlete devredildi ve bu konuda TKİ görevlendirildi. 7/16699 sayılı kararıyla da demir madenleri T.Demir ve Çelik İşletmeleri Gn.Md.'ne devredildi (R.G.17.11.1978). 7/16826 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla da daha önceki bir kararda bir değişiklik yapıldı (R.G.3.12.1978). Bu düzenleme temelinde birçok maden devletleştirildi.

Adalet Partisi Cumhuriyet Senatosu Grubu 2172 sayılı Yasanın biçim ve öz yönünden iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Anayasa Mahkemesi, 1979/1 Esas, 1979/30 karar sayılı ve 21.6.1979 günlü kararıyla, bu başvuruyu reddetti (R.G.14.1.1980).

Ancak 1979 yılı sonunda Adalet Partisi'nin azınlık hükümeti kuruldu.

Süleyman Demirel'in başbakanlığındaki bu hükümetin ilk icraatlarından biri, madenlerin devletleştirilmesine ilişkin Bakanlar Kurulu kararlarını iptal etmek oldu.

Bakanlar Kurulu'nun 10.1.1980 gün ve 8/58 sayılı kararında şöyle deniyordu:

"Bazı madenlerin Devletçe aranması ve işletilmesine dair 31.10.1978 tarihli ve 7/16681, 7/16682, 7/16699 ve 28.11.1978 tarihli ve 7/16826 sayılı Kararnameler gereğince yapılan bütün işlemlerin durdurulması (...) kararlaştırılmıştır." (R.G.15.2.1980)

Bakanlar Kurulu'nun 5.6.1980 gün ve 8/932 sayılı kararıyla da devletleştirmeye ilişkin yukarıda belirtilen Bakanlar Kurulu Kararları yürürlükten kaldırıldı. "Bu Bakanlar Kurulu Kararlarına müsteniden arama ruhsatnameleri ve işletme hakları geri alınan madenlere ait arama ruhsatnameleri ve işletme haklarının eski ruhsatname ve işletme hakkı sahiplerine (...) iadesi"ne karar verildi. (R.G. 9.6.1980)

Ancak Danıştay Dava Daireleri Kurulu 27.6.1980 gün ve E.1980/611 sayılı kararıyla iadeye ilişkin yürütmeyi durdurdu.

12 Eylül Darbesi sonrasında oluşan Milli Güvenlik Konseyi ise 10.6.1983 günü kabul ettiği 2840 sayılı Bor Tuzları, Trona ve Asfaltit Madenleri ile Nükleer Enerji Hammaddelerinin İşletilmesini, Linyit ve Demir Sahalarının Bazılarının İadesini Düzenleyen Kanunla (R.G.13.6.1983) şu hükmü getirdi:

"2172 sayılı Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun gereği ilgili kamu kuruluşlarına devri öngörülen linyit ve demir sahalarından, bu Kanuna ekli listede belirtilenler dışında olup kamu kuruluşu uhdesine geçmiş maden sahaları bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç ay içinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına müracaat edildiği takdirde eski sahiplerine iade edilir."

02.04.1980, Milliyet, Sayfa 2

DÜŞÜNENLERİN DÜŞÜNCELERİ

"Devletin hüküm ve tasarrufu altında" bulunmanın ötesinde, doğrudan doğruya devletçe işletilmeye başlanmış madenlerin yeniden özel teşebbüs eliyle işletilmesine olanak sağlayacak bir izin, herhangi bir yasa ile öngörülmesi doğrudur. Madenlerin özel teşebbüs eliyle aranması ve işletilmesi için gerekli izin "arama ruhsatnamesi" ve "işletme hakkı" olarak somutlaştırılan Maden Yasası, bu iznin verilmesi sadece varolan bir arama ruhsatnamesi ya da işletme hakkına konu olmayan madenler açısından düzenlenmektedir. 2172 sayılı yasa ile dayanarak çeşitli bölgelerdeki madenlerin ve tuzların Etibank, Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu ve Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü eliyle devletçe aranması ve işletilmesi, aynı zamanda 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın bir gereğidir. 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bu madenin, "Anayasa'nın 130. maddesine uygun bir anlayışla... kamu kuruluşları tarafından işletilmesi esas" alınmıştır. Sürekli olarak devletleştirilen madenlerin yeniden özel sektöre verilmesinin sağlanması, sadece ilgili yerde gerçekleştirilecek işlemlerin yürütülmesiyle sınırlı kalmayacak, aynı zamanda bu madenleri devralan ticarî devlet kuruluşlarında durmaksızın yapılabilecek, onların üretim programlarını ve yatırım politikalarını olumsuz yönde etkileyecek niteliktedir.

DEVLETLEŞTİRİLEN MADENLER GERİ VERİLEBİLİR Mİ?

SON zamanlarda gazetelerde 2172 sayılı Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Yasa'ya dayanarak devletleştirilen madenlerin, yeniden özel sektöre işletilmesini sağlamak amacıyla Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bir kararname taslağı düzenlendiği ve Bakanlar Kurulu üyelerinin imzasına açılmak üzere Başbakanlığa gönderildiği yolunda haberler çıkmıştır. (1).

Başbakan Demirel ise, hükümetin ilk 100 günlük çalışmalarına ilişkin basın toplantılarında konuşurken, 100 günlük programda devletleştirilen madenlerin özel sektöre geri verilmesi ile ilgili olarak, "Bakanlar Kurulu üyelerinin imzasına açılmak üzere Başbakanlığa gönderildiği yolunda haberler çıkmıştır. (1)." dedi.

YAZAN:
Doç. Dr. Hikmet Sami TÜRK
[A.Ü. Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi]

Özetlemesi ya da işletme hakkı sahiplerine geri verilmesi istemesi. Anayasa'nın 130. maddesi gereğince verilebilecek bir izin yürürlüğe girmeden önce gerçekte, hukukun dışında böyle görülmektedir. Bu durumda sürekli olarak devletleştirilen madenlerin yeniden özel sektöre verilmesi söz konusu olduğunda, madene ilişkin gereklilikler